

DPN 5758

Title : उत्तर गीता UTTAR GĪ TA

Run. No. 6449

Cat. No.

Micro. No.

Subject दर्शन Philosophy

Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 21 x 11

Folios 16 Lines (in a page) 7
End folio missing अनुप्रेषा जे मगाः /
Chapt. / act / verses 1-5

Compl. / Incompl.

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. / one side yellow

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

ॐ नमो नागेशाय ॥ ॥ परात्मा प्रकृतेरनादि. मेकं विनिष्कं बुधा गुहासु सर्वालये
सर्वं ब्रह्मस्वम्. तमेव दिव्यं शाश्वतं प्रपद्ये ॥ १ ॥

Cms.

5

10

15

20

श्री अर्जुन उवाच ॥ यदेकं निष्कलं ब्रह्म . शोभातीतं निजं ॥ निर्गुणं पामं दिव्यम प्रमेय-
मनुत्तमं ॥ २ ॥

ॐ नमो नारायणाय ॥ परंपरात्मा प्रकृतेरनादि. मेकं विनिश्चं बहु
धागुह्यं सर्वलयं सर्वचराचरस्थं. तमेव विष्णुं शरणां प्रपद्ये ॥ १ ॥
॥ श्री अर्जुन उवाच ॥ यदेक निष्कलं ब्रह्म. यो मातीतं निरंजनं ॥ निर्गुणं
परमं दिव्यं मय मेयं मनो जितं ॥ २ ॥ अप्रतर्क्यं सविज्ञेयं. विनाशोत्पत्तिव
र्जितं ॥ कैवल्यं केवलं शान्तं. श्रुत्वा मत्पन्ननिर्मलं ॥ ३ ॥ कार्यकारणानिर्मु
क्तं. हेतुसाधनवर्जितं ॥ नावाग्रे स्थितं मूर्ध्नि. ज्ञानज्ञेयस्वरूपिणं ॥ ४ ॥
निर्गुणं परमं गुह्यं. भिन्नां जनसमप्रभं ॥ हृदयाम्बुजमध्यस्थं. ज्ञानयोग

63

॥३. गी॥

॥१॥

स्वरूपकं ॥ ५ ॥ तक्षणाद्येन मुद्येन तज्ज्ञानं बृहिकेशव ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ साधुपार्थ महाबाहो बुद्धिमानसि पारायण ॥ यन्मां पृच्छसि तत्पार्थ
अशेषं प्रवदामि ॥ आत्मसंज्ञं हंसस्य परस्य समम्वयात् ॥ योगेन गत
कामानां भावनाया प्रवर्तते ॥ भानु ए गतकामानां नराणां सचेतनम् ॥ श
रीरिणामजस्राङ्गं हंसत्वं पारदर्शनं ॥ काकीमुखककारं तन्मिकारश्चेतना
धृतिः ॥ ककारस्य चलप्रस्य कोऽर्थस्य प्रतिपद्यते ॥ सोऽहं कृत्वात्मसंज्ञं प्रथम
परपदं वेत्नया संधियोगा ॥ द्वेलुपेयं जने द्वे पुनरपि च मये त्सां धिमोऽकार

॥ रामः ॥

१

संज्ञं ॥ कृत्वा नुस्वारपूर्वं मधुवदुचि स संज्ञं नदीनयेद्यो म हंसस्य कण्ठ
लेन भवदिरलः कल्पमा मुक्तिमेति ॥ हंसस्य गतिविस्तारं भुक्तिमुक्तिफ
लपदं ॥ यावत्पश्येत्स्वगाकारं नदाकारं विचिंतयेत् ॥ त्वमध्ये कुरुवात्मा
न मात्मधौ मे च खं कुरु ॥ आत्मानं त्वमयं कृत्वा न किंचिदपि चिंतयेत् ॥
स्थिरबुद्धिरसंमूढो बलविद्वत्स्थितः ॥ वहिर्योमस्थितं नित्यं नाशायेव
व्यवस्थितं ॥ निर्मलं तद्विजानीया त्वद्गुह्यं रहितं शिवं ॥ इदं प्रमुपमायेत
मानंदपदमयं ॥ वहिरंतस्थितं योम नाशाये पर्यवस्थितं ॥ निश्चलं तं वि

॥३.गी॥

॥२॥

जानीयात्.भ्याशोयत्रलयंगते.॥पदद्वयविनिर्मुक्तो.वायुर्यत्रपलीयते
॥नवसंस्थंमनःकृत्वा.तंध्यायेत्यार्थमीश्वरं॥निष्कलंतंविजानीया.नृश
र्णानन्दघटामृतं॥प्रमाशून्यमनःशून्यं.बुद्धिशून्यंनिरामयं॥मर्त्वशून्यंनि
रामसं.समाधिसत्त्वलक्षणां॥विशून्ययोविजानीयात्.गुह्यंमुच्येतबंध
नान्॥बंधमोक्षविहीनस्य.कोबधोकस्यउच्यते॥स्वयमुत्तरतेदेहं.देहंत्य
क्ताममाधिना॥निष्कलंतंविजानीयात्संसाररहितंशिवं॥अमात्रशहरहि
तं.स्वरयंजनवर्जितं॥विंदुनादकरातीतं.यस्तंवेदःसवेदवित्॥प्रायेचज्ञा

॥रामः॥

॥२॥

नविज्ञानै.ज्ञेयेचहृदिसंस्थिते॥अद्वैतांतपतेदेहे.नयोगोनैवधारणात्॥
वेदाद्येयःस्वरःपोक्तो.वेदांतेचप्रतिष्ठितः॥तस्यप्रकृतिलीनस्य.यःपर
स्ममहेश्वरः॥नावार्थीतुभवेत्तावत्.यावत्पारंगच्छति॥उत्तीर्यपारपर्य
न्तं.नौकायाःकिंप्रयोजनं॥ग्रन्थमभ्यस्यमेधावी.ज्ञानविज्ञानतत्परः॥प
रालमिवधात्यार्थी.त्यजेजुश्वप्रशेषतः॥उल्काहस्तायथाकश्चिद्ब्रह्म
मालोक्यतांत्यजेत्॥ज्ञानेनज्ञेयमालोक्य.पश्चाज्ज्ञानंपरित्यजेत्॥यथा
ऽमृतेननृपस्य.पयसाकिंप्रयोजनं॥एवंतत्त्वपदंज्ञात्वा.वेदेर्नास्तिप्रयो

॥३.गी॥

॥३॥

जनं॥ ज्ञानामृतेन तृप्तस्य कृतकृत्यस्य योगिनः॥ नैवास्ति किञ्चिन्कर्तव्यं म
स्ति चेत् स तत्त्ववित्॥ तैलधारमिवाच्छिन्नं दीर्घघण्टानिनादवत्॥ अवाच्यं
प्रणवस्यागुं यस्तं वेदस्य वेदवित्॥ आत्मानमरणिकृत्वा प्रणवं चोत्तर
रणोत्॥ ध्याननिर्मथनाभ्यासा देवंपश्यति गुरुवत्॥ विधूमाग्निनिभं देवं
पश्येदत्यंतनिर्मलं॥ तादृशं परमं रूपं स्मरेत्पार्थ स न न्यभाक्॥ हरस्थोऽपि
न हरस्थोऽपि एतदपि गडवर्जितं॥ अमरः सर्वदा देही सर्वव्यापी निरंजनं॥
कायस्थोऽपि न कायस्थो कायस्थोऽपि न बाध्यते॥ तिलमध्ये यथा तैलं क्षी

॥ एमः॥

॥३॥

रमध्ये यथा घृतं॥ पुष्पमध्ये यथा गन्धं फलमध्ये यथा रसं॥ काष्ठाग्निव
त्प्रकाशे त आकाशे वायुवच्चरेत्॥ यथा सर्वतौ गदेही देहे देहेऽवस्थि
तः॥ मनस्यो देहिनां देवो मनो मध्येऽवस्थितः॥ मनस्यं मनमध्ये स्थं म
ध्यस्थं मनवर्जितं॥ मनसा मन आलोका स्वयं सिद्ध्यति योगिनः॥ देवतं
मनमध्ये स्थं मनोवर्जितमात्मनः॥ मनश्चैव मनोदृष्टा स्वयं सिद्ध्यति
योगिनः॥ आकाशमाशनं कृत्वा मनः कृत्वा निरास्य दं॥ निश्चलं तं विज
नीया तस्माद्विस्तृतलक्षणां॥ योगामृतं रसं पीत्वा वायुं भज सदा सुखी

॥ उ. गी. ॥

॥ ४ ॥

इदमस्य स्य तानित्यं समाधिं मृत्युनाशनं ॥ उर्ध्वशून्यं अधःशून्यं मध्यशून्यं
तथात्मकं ॥ सर्वशून्यं स आत्मेति समुक्तौ नात्र शंसयः ॥ विशून्यं यो विजानी
यात् स विमुच्यति बन्धनात् ॥ सर्वशून्यं स आत्मेति समाधिस्तस्य लक्षणा
म् ॥ शून्यभावे तु भावात्मा पुरापयाधैः प्रमुच्यते ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ अदृशे
भावानास्ति दृश्यमानं विनश्यति ॥ अवर्णमश्वरं वस् कथं ध्यायन्नियो
गिनः ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ उर्ध्वपूर्णमधः पूर्णं मध्यपूर्णं तदात्मकं स
र्वपूर्णं स आत्मेति समाधिस्तस्य लक्षणां ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ सालं वस्था

॥ रामः ॥

॥ ४ ॥

प्यनित्यत्वं निरालम्बस्य शून्यतः ॥ उभयोरपि दोषोस्ति कथं ध्यायन्नियो
गिनः ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हृदयं निर्मलं कृत्वा चित्तशिष्यान्निनाम
यं ॥ अहमेकमिदं सर्वं भित्तिपश्येत्परं सुखं ॥ ॥ श्रीअर्जुन उवाच ॥ अक्ष
राणि च मात्राणि सर्वे विन्दुसमाश्रिताः ॥ नादेन भिद्यते विन्दुः स नादः के
न भिद्यते ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अंकारध्वनिनादेन वायुसंहरणांतिक
ः ॥ निरालम्बं समुद्धृत्य तत्र नादोलयंगतः ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ भिन्ने पंचा
त्मके देहे गते पंचमुपपन्नधा ॥ प्राणैर्विमुक्तदेहस्य धर्मा धर्मोक्तगच्छतः

॥ उ.गी ॥

॥ ५ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ धर्माधर्मौ मनश्चैव पंचभूतानि यानि च ॥ इन्द्रिया
निचयं चैते ये चान्ये पंच देवता ॥ तांश्चैव मनसा सर्वे नित्यमेवाभिमानि
ता ॥ जीवेन सह गच्छन्ति यावत्तत्त्वं न विंदति ॥ ॥ अर्जुनोवाच ॥ स्थावरं जंग
मं चैव यत्किंचित्सचराचरं ॥ जीवो जीवेन जीवेति स जीवः केन जीवति
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मुखनाशिकयोर्मध्ये प्राणाः संचरन्ते सदा ॥ आ
काशे पितृपातं स जीवस्तेन जीवति ॥ ॥ अर्जुनोवाच ॥ ब्रह्माण्डव्याधि
तं योमं योमाचार्य स्थितं जगत् ॥ अन्तर्बहिःस्थितं योमं कथं ध्यायंतियो

॥ रामः ॥

॥ ५ ॥

नः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ आकाशो ह्यव आकाशः स्यात् ॥ आकाशात्प्राप्तं
नृणां आकाशस्य गुणाः शब्दो निःशब्दवत्स उच्यते ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥
दन्तोष्ठतालुजिह्वा नासो धनं यदि दृश्यते ॥ अक्षरं स्तंभं युतस्तेषां क्षरं
वर्तते सदा ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अघोषमव्यंजनमश्वरं चाप्यतालुद
न्तोष्ठमनासिकं च ॥ अनेकजातभरमुष्णवर्जितं तदक्षरमक्षरते कदा
चित् ॥ ॥ अर्जुन उवाच ॥ ज्ञात्वा सर्वगतं ब्रह्म सर्वभूताधिवासितं ॥ इन्द्रि
यानां निरोधेन देहो नश्यति धावतः ॥ देहेन ह्येकते बुद्धिर्वर्धनं ह्येकतो

॥ उ. गी ॥
॥ ६ ॥

ज्ञता ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ तावदेवविरोधः स्यात्प्रापतत्त्वं न विंदति ॥ वि
दितेन परेतत्त्वे ये कत्रयानुपश्यन्ति ॥ न वदन्त कृतादेहो श्रवन्ति घटिकायु
वा ॥ एकं वा ह्येन शौचेन प्रमानं ब्रह्म न विंदति ॥ अत्यन्तमलिनो देहो देही
चात्यन्तनिर्मलः ॥ उभयोरन्तरं ज्ञात्वा कस्य शौचं विधीयते ॥ इति ॐ
कारेण तत्त्वदिति अनुशासिकपर्वनिश्चीमदुत्तरगीतासूयनिष्ठसुब्रह्मवि
द्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सम्प्रकृष्टज्ञानयोगो नाम प्रथमोऽ
ध्यायः ॥ अर्जुन उवाच ॥ ज्ञात्वा सर्वगतं ब्रह्म सर्वज्ञं परमेश्वरः ॥ अ

॥ रामः ॥
॥ ६ ॥

हमात्मेति निश्चयः प्रमाणात् तत्र किं भवेत् ॥ श्रीभवानुवाच ॥ यथा जले
जलक्षिप्तं क्षीरं क्षीरे घृतं घृते ॥ अविशेषो भवेत्तद्ब्रह्म जीवात्मा परमात्मनि
॥ जीवं परेण तादात्म्यं सर्वगतं ज्योतिरीश्वरं ॥ प्रमाणालक्षणां ज्ञेयं त्वय मेवा
गुवेदिता ॥ न लिप्यते यथाकाशं पृथिवी वायुवह्निभिः ॥ देहेन्द्रियमनोव
ह्निः प्राणैरात्मानं लिप्यते ॥ इदं नाहमिदं चैव मिति ज्ञानेन तत्त्ववित् ॥ देहे
न्द्रियानि संत्यज्य पश्यान्मात्मानमात्मना ॥ एवं भाविक तत्त्वस्य ज्ञानिनो
ज्ञानवह्निना ॥ इहैव सर्वकर्माणि दग्धानि मुग्धसंशयः ॥ अर्जुनो

॥३.गी॥

॥७॥

वाच॥ ज्ञानादेव भवे ज्ञानं विदित्वा तत्क्षणात् ननु॥ ज्ञानमात्रेण मुच्येत किं
 पुनर्योगधारणान्॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ज्ञानेन दीयितं देहं बुद्धिर्वस्त्र
 समन्वितं॥ ब्रह्म ज्ञानाग्निना नित्यं निर्देहे कर्मवश्वनं॥ अन्नः पवित्रं परमे
 श्वराख्यं महद्द्रव्यं विमलाम्बरं॥ यथोदकं तोयमनुप्रविष्टं तथा त्मः
 रूपं निरूपाधिसंस्थं॥ आकाशच्छूष्मशरीरात्मा न दृश्यते वायुश्च दन्तरा
 त्मा॥ स वा ह्यसंभ्यंतरनिश्चलात्मा ज्ञानोक्त्या पश्यति चान्तरात्मा॥ यत्र यत्र
 मृतो ज्ञाने येनैवानेन मृत्युना॥ तथा सर्वगतं व्योम यत्र यत्र लघं गतः॥ शरी

॥ रामः॥

॥७॥

रं व्यापितं येन भवनातिचतुर्दश॥ निश्चलो निर्मलो देही सर्वमापीति रं
 जनं॥ मूर्तयो मयि योगहे न्नाशये मनसा सकृन्॥ सर्वत्र निपायानां तस्य
 जन्मशतैः कृतं॥ दक्षिणोऽपि गङ्गा नदी सूर्यमण्डलगोचरात्॥ देवयानमि
 ति ज्ञात्वा पुण्यकर्मानुसारिणी॥ इदं चायाननिःश्वामो सोममण्डलगो
 चरा॥ पितृयानमिति ज्ञेया वाममो भृत्यतिष्ठति॥ गुदमापृष्ठभागेऽस्मीन्
 वीणादण्डाक्षदेहभृन्॥ दीर्घाश्चैर्मूर्ध्नि पर्यातं ब्रह्मणा दीति सूरिभिः॥ सर्वं
 प्रतिष्ठितं तस्मिन् सर्वगं विश्वतोमुखं॥ तस्य मध्यगतं सूर्यसोमाग्निपवने

क्षेत्रा १ का

॥३॥ गी ॥

॥८॥

श्वरः भूतलौ दिशः क्षेत्राः समुद्राः शरितोऽचलाः ॥ दीयाश्च निम्बगावेदा
ः शाखा विद्या कला शराः ॥ मुरमंत्राः पुराणानि गुराण्येतानि सर्वमैः ॥ धीजं
कर्मात्मना तेयां शेवज्जपाणवाहनः ॥ मुमुक्षान्तर्गतानित्यं तस्मीन् सर्वेषु
तिष्ठितं ॥ नाना नाडी प्रीतनगं सर्वभूतान्त एतन्नि ॥ ऊर्ध्वमूलमधः शाखं वा
युमार्गेत सर्वगं ॥ दिसप्रतिमहस्राणि नाद्यस्युर्वायुगोचराः ॥ कर्ममार्गे रा
सकलाः तिर्यजाशुशिरात्मकाः ॥ अधश्चोर्ध्वगतास्तासु सर्वदारे निरोधये
त् ॥ वायुना सह जीवोर्ध्वगामामोक्षमवाप्नुयात् ॥ अमरावतीन्द्रलोकानां

॥ रामः ॥

॥८॥

सागरे पूर्वतो दिशि ॥ अग्निलोकमथाज्ञेया चक्षुस्तेजावतीपुरी ॥ याम्यं च
जननी श्रोत्रे यमलोकं प्रतिष्ठितं ॥ नैऋतौ भयपार्श्वे तु नैऋतं लोकमाश्रि
तं ॥ विभावती प्रतीच्यां तु पृथ्वे वाहुराकापुरी ॥ वायोर्गंधपुरी स्कंधे वायु
लोकं प्रतिष्ठितं ॥ सोम्यपृथ्वीवती नाम चंद्रलोकं चकर्णातः ॥ वामकर्णेति वि
ज्ञेयं देहमाश्रित्य तिष्ठति ॥ वामे चक्षुषि चैशान्यां शिवलोकं मनात्मनि ॥
मुर्ध्नि ब्रह्मपुरी ज्ञेया ब्रह्मराजं देहमाश्रित्य ॥ पादादधः शिरोनन्तः काला ॥
ग्निप्रलयान्तकः ॥ अनामयमधश्चोर्ध्वमध्यामांतर्वहिः शिवः ॥ अधः पादा

॥ उ. गी. ॥
॥ २ ॥

नलं विद्या. त्यादं च वितलं विदुः ॥ सुतलं पादसंधिश्च. अतलं जंघा उच्यते ॥
महातलं च जानुभ्यां. उरुदेशे रमा तलं ॥ कटिस्तला तलं प्रोक्तं. सप्तपाता
लसंज्ञका ॥ कालाग्निनरकाघोरा. महारौरवसंज्ञिकाः ॥ पातालनामथो
मूलं. भोगीतफलमण्डलं ॥ वेष्टितः सर्वतो नन्तः सविभुंजिकसंज्ञिकः ॥ भू
लोकं नाभिदेशे तु. भुवर्लोकं च कुक्षितः ॥ हृदयं सुरलोकं तु. सूर्यादिग्र
हपर्याया ॥ सूर्यसोममनक्षत्रबुधशुक्रकृजोगिराः ॥ मन्दसप्तमयो ज्ञेया
ध्रुवांतः सर्व एव हि ॥ हृदयो कल्पितो देहि. तस्मिन् सर्वगुणात्मकं ॥ वक्षस्य

॥ रामः ॥
॥ २ ॥

धिमहर्लोकं. जनोर्लोकं लौतुकं ढके ॥ तयोर्लोकं भुवोर्मध्ये. मूर्ध्नि सत्यं प्रति
ष्ठितं ॥ एवं ब्रह्माण्डनिलयं. अस्मिन् देहे प्रतिष्ठितं ॥ ब्रह्माण्डे नावृते लोकं
पिण्डमध्ये प्रतिष्ठितं ॥ ब्रह्माण्डे रूपिणी पृथ्वी. तोयमध्ये प्रलीयते ॥ अ
ग्निना विवर्ते तोयं. वायुनाग्निं प्रसेद्वत् ॥ आकाशे न विवेद्यायु. मनस्या
काशमेव च ॥ बुद्ध्या हंकारचिन्तं च. क्षेत्रज्ञं परमात्मनि ॥ तुर्यं च तुर्यातीतं
च. शिवस्थानमनामयं ॥ पश्येत्समस्तमात्मेशं. ध्येयं तत्परमात्मनि ॥ सोहं
ब्रह्मेति मोक्षाय ॥ देकाग्रमनसा सकृत् ॥ सर्वतरंति पायोद्यं. कल्पकोटिर्मते

॥३॥गी॥

॥१०॥

रधि॥ यथानेकघटस्थस्य कस्यभेदो न विद्यते॥ तस्यात्मनो न भेदोऽस्ति स
र्वदेहेषु तिष्ठति॥ घटसंवृत्तमाकाशं लीयमानो घटो यथा॥ घटो न स्पृंतिना
काशं स्रद्धं जीवद्वात्मनि॥ घटाकाशमिवात्मानं विलयं याति तत्त्ववित्
सगच्छति निरालंबं ज्ञानालोकं न संशयः॥ तयोर्द्वयं शतं साग्रं एकपादस्थि
तो नरः॥ एकेन ध्यानयोगेन कलां नार्हन्ति षोडशी॥ ब्रह्मरूप्या सहस्राणी
वीररूपा शतानि च॥ एकेन ध्यानयोगेन दहत्यग्निरिवेधनं॥ अनंतक
र्मणा शौचं जपस्तपस्तथैव च॥ वेदाध्ययनतीर्था नि यावन्न त्वं न विंद

॥रामः॥

॥१०॥

ति॥ स्वयमुच्चरिते देहे तत्त्वज्ञानं न संशयः॥ चतुर्वेदविदो विप्राः शूक्ष्म
ब्रह्म न विंदति॥ वेदभारभरा कान्ताः सर्वे ब्राह्मणा गर्दभाः॥ पथित्वा चतुरो
वेदाः धर्मशास्त्राण्यनेकशः॥ यो वै ब्रह्म न जानाति दधीपाकरसं यथा
॥ यथा खगश्चन्दनभारवाही गन्धस्य वाही न तु चन्दनस्य॥ इदं हि श
स्त्राणि ब्रह्म नैव धीराः सारं न जानाति खरो भवत्सः॥ आहारनिद्राभयं
मैथुनानि सामान्यमेतत्पथुभिर्नराणां॥ ज्ञानं नरा नो मधिकं विशेषो
ज्ञानैर्विहीनः पथुभिः समानः॥ पानमृत्पुरीषाभ्यां मध्याह्नेषु न्यिषाश

॥ उ. गी. ॥

॥ ११ ॥

या ॥ तृप्ता कामेन बाध्यन्ते. जन्तवो निशि निदया ॥ नादविंदुसहस्राणि ज्ञा-
नकोटिशतानि च ॥ सर्वतद्गुणनिर्जुतं. यत्रात्मानं न विंदति ॥ बीजविंदु-
सहस्राणि. नादविंदुशतानि च ॥ सर्वतद्गुणनिर्जुतं. यत्र देवो निरामयः
॥ अहंब्रह्मेति जानाति. ह्यक्षरं ह्यमात्मना ॥ गवामनेकवर्णानां. क्षीर-
स्याघोकवर्णानां ॥ क्षीरवत्पश्यते ज्ञानी. लिंगिनस्तु गवां यथा ॥ द्वेपदेव-
न्धमोक्षाय. निर्मेमेति ममेति च ॥ ममेव वध्यते जंतुः. निर्मेमेति विमुच्य-
ते ॥ मनसो ह्यात्मनीभावः. धेतं नैवोपलभ्यते ॥ यदा यात्युत्तमनीभावं. तदा

॥ रामः ॥

॥ ११ ॥

तस्य रमं पदं ॥ हृत्पुच्छिभिर्गकाशं. शुद्धार्थी खादयन्नुषं ॥ घृतार्थी मथ्यते तं
मूढो दुःखं मवाप्नुयात् ॥ नाहंब्रह्मेति जानाति. तस्य मुक्तिर्न जायते ॥ आकाश-
मेकमविचार्य च लंतदैतै. अंतर्वह्निस्थितमनेकघटेषु भिन्नं ॥ ब्रह्मेक-
परममयमद्वितीयं. मन्तर्वह्निस्थितमनेकचरणचरेषु ॥ इति ॐ तत्स-
दिति अनुशाशिकपर्वणि श्रीमत्तत्त्वगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योग-
शास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सम्यक्ज्ञानयोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अनन्तं शास्त्रं ब्रह्म वेदितव्यं. मत्पंचकालो बहवश्च वि-

॥३॥

॥१२॥

द्याः॥यत्सारभूतंतडयाश्रितयं हंसो यथाक्षीरमिवास्त्रुमिश्रं॥पुणरांभार
तंवेदाशास्त्राणिविविधानिच॥आयुषःशेषतोयैवधर्मात्योग्यस्थविस्त
रः॥पुत्रदारादिसंसारोयोगाभ्यासस्यविघ्नकृत्॥निद्रालस्यप्रमोदश्चज्योति
षवद्भोजनं॥प्रजासंकीर्णसंयोगयोगाभ्यासस्यविघ्नकृत्॥वाणिज्यंचक्र
वीचैव व्याधिर्मसनमेवच॥वैद्यंचराजसेवाचयोगाभ्यासस्यविघ्नकृत्॥इदं
ज्ञानमिदंज्ञेयंयत्सर्वज्ञानमिद्वति॥अपि वर्षसहस्रायुःशास्त्रांतनाधिगच्छ
ति॥विज्ञेयाक्षरतत्मात्रंजीवितंचापिचंचलं॥विहायसर्वशास्त्राणिपारंलोके

॥रामः॥

॥१२॥

कमाचरेत्॥पृथिव्यादीनिभूतानिजिह्वोपस्थनिमित्तकं॥जिह्वोपस्थपरि
त्यागीपृथिव्यादीनलियते॥तीर्थानितोयपुण्यानिदेवान्पाषाणामृन्मया
न॥योगिनो नोपपद्यंतेआत्मध्यानपरायणाः॥अग्निर्देवोद्विजातीनांयोगि
नारुदयेहरिः॥प्रतिमास्त्वत्पुद्धीनांसर्वत्रविदितात्मनांसर्वत्रावस्थिता
शान्तंनपश्येज्जनाईन॥ज्ञानचक्षुर्विहीनत्वादन्धःसूर्यमिवोदितं॥ज्ञा
नीपश्यतुदृष्टेषुनिर्मलंगगनोपमं॥यत्रयत्रमनोर्यातिनत्रतत्रपरंपदं॥त
त्रतत्रपरंब्रह्मसर्वत्रसमदर्शिनः॥दृश्यतेदृशिरूपाणिगगणस्यातिनिर्म

॥३॥

॥१३॥

लं॥ अहमेवाक्षरं ब्रह्म परमं विष्णुमयं॥ दृश्यते न दिवाकारं दिवाकारं वि
चिंतयेत्॥ सकलं निष्कलं शान्तं मोक्षदारेण निर्गतं॥ अपवर्गं च निर्वाणं पर
मं विष्णुमयं॥ सर्वगं ज्योतिरात्मानं सर्वभूतगुणात्मकं॥ सर्वत्र परमात्मानं
ब्रह्म हं परमाक्षरं॥ अहं ब्रह्मेति यत्सर्वं विजानीयान्नरः सदा॥ हत्वाऽपि स श्मो
लोका न हंति न निवध्यते॥ सर्वाणि विधा कृत्वापि कर्म भिर्न सवध्यते॥ नि
मिषं निमिषार्द्धं वा ज्ञानिनोऽध्यात्मचिंतयेत्॥ कतुकोटि सहस्राणि ध्यानमे
कं विशिष्यते॥ ब्रह्मरूपमिदं सर्वं जगदेतच्चराचरं॥ ब्रह्मण्येव निवसति चरा

॥रामः॥

॥१३॥

चरं युतं जगत्॥ अतः परतः कां विना भूतं न दृश्यते॥ मय्येव निवसंत्यत्र वा
सुदेवो मय्यहं परं॥ एवं दृष्ट्वा खिला ज्ञानि सर्वाणि भुवनानि च॥ चराचरानि
भूतानि सर्वाणि विविधानि च॥ तानि सर्वानि चार्थानि धारया मय्यहं मोक्षसा
॥ तानि सर्वानि चाहं मया॥ यथा कौका शंघादिषु॥ एवं व्यवस्थितं ज्ञात्वा विभू
तिं मम तत्त्वतः॥ ज्ञानि सर्वत्र मामेव पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषा॥ प्रियो हं ज्ञानिनस्त
स्य सर्वमेव हि वेत्ति यः॥ मित्रा मित्रमुखं दुःखं निष्ठा निष्ठं शुभा शुभं॥ एवं
माना यमानौ च॥ तथा निंदा प्रसंशकाः॥ ब्रह्म ज्ञानाग्निना नित्यं दहंत्यः पुण्य

॥३॥गी॥

॥१४॥

पापकाः॥योगिनो न पश्यन्ति गुणदोषधियोः सदा॥अहं ब्रह्मेति लीयन्ते
अक्षरातीत आत्मनि॥तस्मात्सर्वविशेषेण आत्मना तेन पश्यति॥भिक्षान्नं
देहस्यार्थं कन्या शीतनिवारणं॥अस्मै सारं हिरण्यं च शकं शाल्योदनं त
था॥समानं चित्तयेतज्जानी न किंचिदपि वेशते॥भूतवस्तुसकैवल्यं पून
र्जसं न विद्यते॥भिक्षाहारे निराहारे भिक्षानैव पतिग्रहः॥असतो वासतो वा
धि सोमया नंदिने दिने॥चित्रास्त्रं च कन्याम्बा शीता शीतनिवारणो॥अच
लोकेशवे भक्तिर्विभवैः किंप्रयोजनं॥यद्येको ब्रह्मविद्भुक्ते जगत्पर्यायते खिः

॥रामः॥

॥१४॥

लं॥तस्माद्ब्रह्मविदे देयं यद्यस्ति वसु किंचनं॥कथौ तिष्ठति यस्यान्नं योगा
भ्यामेतज्जीर्यते॥सति स्तरति दातारं दशपूर्वा दशपदान्॥यतिर्यस्य गृहे भु
क्ते तस्य भुक्ते हरिः स्वयं॥हरिर्यस्य गृहे भुक्ते तस्य भुक्ते जगत्त्रयं॥यतिहस्ते ज
लं दद्याद्भैक्षं दद्यात्पुनर्जलं॥तद्भैक्षं मेहृणानुत्पन्नं तज्जलं सागरोपमं॥आज्
काले यतेर्दद्याद्भैक्षं च मुमनोहरं॥कुलं भैक्षेण वर्द्धने पितृणामक्षयं भवे
त्॥यतिस्तु तियोजनापि यत्र कुत्र तु तिष्ठति॥तत्रापि तमदा क्लानं भिक्षार्थे आ
द्यकर्मणि॥योगीयस्यान्नमश्नाति तस्याहं न कदाचन॥कल्पकोटि सहस्राणि

॥३॥गी॥

॥१५॥

सक्येसिक्केसमुद्धरेत्॥योगिनोविविधैरूपैः नाराणांमुयकारिणः॥भ्रमंति
पृथिवीमेताःमविज्ञातस्वरूपिणः॥मंत्रहीनंक्रियाहीनंश्रद्धाहीनमदक्षि
णं॥आरुनुमांसहीनंचयतेभैशाकुभेभवेत्॥तस्यायतिसदायस्तुपितृणां
पितृहेतवे॥यतिहीनस्तुयच्छार्द्धंतच्छार्द्धनश्रुभंभवेत्॥सूर्याख्योतयोर्य
द्वन्मेरुसर्षपयोरिव॥अंतरंहिमंद्दृष्टेतथाभिश्चगृहस्थयोः॥देवस्त्राणिवे
दितयेःशब्दब्रह्मपरंचयत्॥शब्दब्रह्मणिनिस्त्रातःपरंब्रह्माधिगच्छति॥ह
रतिहजमशेषंमाहृतोमूर्च्छितोवास्वरमपिचविदयाद्वययोगोपदेसेः॥मत

॥रमः॥

॥१५॥

मिहभवबंधेदिकृत्वाफलेखं॥सुबहूमितिसमस्तंसम्पगभ्यासयोगात्॥
ध्यानेनयोगारणिदीपितेन॥पंचात्मकंधर्मगुणोद्धनेन॥योगाग्निनावायु
समन्वितेन॥दग्धंयुगांताखिलकर्मबंधं॥अहिमिवगुणयोगंसर्वदावर्ज
येयः॥कनयमिवसुनारीत्यक्तकामोविरिक्तः॥विषमिवविषयार्तामन्यनादे
दुरंतो॥त्यजतिपरमहंसोमुक्तिभाक्योयतीत्यात्॥यथारविःसर्वरसाभ्यु
क्तेः॥ज्ञातासनश्चापिहिसर्वभक्ती॥तथैवयोगीविषयान्प्रभुंक्ते॥नलिप्यतेक
र्मशुभाशुभैश्च॥ब्रह्मभावेनयत्यस्येत्॥मुक्तएवनेशंमेयः॥समानंसर्वजं

॥३.गी.॥

॥१८॥

तूनां स्थावरं जंगमात्मकं ॥ बलभेदं न जानाति ॥ समुक्तिर्निरमोचनं ॥ कुर्यात्
नुनिभाकारं ॥ यमसूत्रनिभाकृतिं ॥ अचिंत्यनिर्मलं शांतं ॥ चिंत्याचिंत्यविव
र्जितं ॥ सर्वचिंत्याविनिर्मुक्तो ॥ निश्चित्यो वामलो भवेत् ॥ ॐ कारमुच्चार्य वि
लोकादेह ॥ मंतः शरीरं निहितं गहायां ॥ वाचां सुखे स्मवेन्मयेव भोभि ॥ एत
द्पूर्णकृतिमामसं स्यात् ॥ पूर्णचन्द्रनिभाकारं ॥ यमसूत्रनिभाकृतिं ॥ नि
श्चलं निर्मलं शांतं ॥ ध्यायन्निश्चितरूपकं ॥ सर्वचिन्ताविनिर्मुक्तो ॥ निश्चित
मचलं भवेत् ॥ अहं ब्रह्मेति मनसा ॥ भावयेच्चमनातनं ॥ ० ॥ ॐ तत्सदि

॥रामः॥

॥१८॥